
VLAST A RODNÝ KRAJ V DÍLE HISTORIKA

Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi

Uspořádal Jaroslav Pánek

Historický ústav AV ČR

Praha 2004

Polyxena Lobkovická z Pernštejna na cestě do barokního nebe

(K projevům karmelitánské zbožnosti v českých zemích)

Petr Maťa

V českých dějinách raného novověku bychom patrně marně hledali ženu, která vstoupila do obecného historického vědomí konce 20. století tak výrazně jako Polyxena z Pernštejna. O její popularitu se nebývalou měrou zasloužila čtenářsky vděčná kniha Josefa Janáčka, jenž složil hold Polyxenině intelektu i autoritě, které dosáhla v tehdejší české aristokratické společnosti.¹⁾ Život „první dámy království“ posloužil Janáčkovi nejen jako hlavní příběhová osa, prolínající se všemi ostatními životopisnými skicami jeho knihy, ale též jako mezní odpověď na otázku, do jaké míry byla česká aristokratická společnost „renesanční“ doby schopna a ochotna přiznat ženě nárok na důstojnost a svobodu utvářet svůj vlastní život.

Janáčkův portrét Polyxeny z Pernštejna zdůrazňoval silnou racionální stránku její osobnosti: pragmatičnost, cílevědomost, organizační talent, bystrou orientaci v politickém dění... Její příslušnost ke katolickému táboru české aristokracie jakoby byla vysvětlitelná z těchto charakterových rysů. Takový obraz však zároveň vyvolává

---

¹⁾ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha ¹1977; ²1987; ³1996.

pochybnosti, uvědomíme-li si, jak velkou úlohu hrála katolická zbožnost v životech jejich sourozenců.²⁾ Řada dosud známých momentů z Polyxenina života naznačuje, že ani její myšlení nebylo – z hlediska mentality dnešní, více či méně sekularizované společnosti – prosto „iracionálních“ rysů, a že se do něj silně promítla spiritualita potridentského katolictví. Nejde pouze o notoricky známé zbožné dary: fundaci kapucínského kláštera v Roudnici nad Labem či věnování pražského Jezulátka malostranským bosým karmelitánům po skonu Polyxenina druhého manžela roku 1628.³⁾ Polyxena zřejmě patřila, alespoň v posledních letech svého života, také k velkým sběratelům svatých ostatků: V roce 1631 se pražskému arcibiskupovi Harrachovi pochlubila relikvií jednoho ze zavražděných nevíňátek.⁴⁾ Lineckým kapucínům věnovala celou sadu ostatků: kapky krve z Kristovy hlavy, část Spasitelova kříže, kus zkrvaveného plátna, jímž byl Kristus opásán, část stolu a ubrusu, na němž se odehrávala Poslední večeře, kus Veroničina šátku a útržek z Kristova zkrvaveného oděvu.⁵⁾ O zbožnosti Polyxeny z Pernštejna i o náboženském mecenátu knížecí větve Lobkoviců v 17. století je zatím známo velmi málo, přestože rozsáhlá korespondence s duchovními, dochovaná v rodinném archivu, by pro podobné téma byla výtečnou oporou.⁶⁾ Tato studie je jen drobným příspěvkem k tématu.

* * *

²⁾ Bohdan CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*. Tři kapitoly z evropských politických dějin, Praha 1945, s. 151-154.

³⁾ Nejnověji Josef FORBELSKÝ, Jan ROYT, Mojmír HORYNA, *Pražské Jezulátko*, Praha 1992; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna*. Vzestup a pád rodu erbu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy, Praha 1999, s. 265, mylně uvádí, že k předání sošky došlo teprve po smrti Vratislava Eusebia z Pernštejna. Další devoční dary zmiňují August SEDLÁČEK, *Hradý, zámky a tvrze Království českého VIII*, Praha 1996, s. 187; Pravoslav KNEIDL, *Švédové a Finové na Strahově v roce 1648*, Strahovská knihovna 20/21, 1985/86, s. 167-179, zde s. 174.

⁴⁾ Poznámka v Harrachově deníku z 1. ledna 1631: „La Principessa di Lobcovitz m'ha mostrato una bella sua reliquia d'un corpo intiero delli Innocenti.“, Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, Familienarchiv Harrach, Handschrift 297.

⁵⁾ Rudolf ARDEL (Hg.), *Kapuzinerarchive in Wien und Linz* (= Linzer Regesten E, 1f), Linz 1956, s. 12 (s mylnou datací daru do let 1660-1662). Pravost relikvií byla potvrzena kardinálem Harrachem.

⁶⁾ Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pracoviště Žitenice, Lobkovicové roudničtí - rodinný archiv (dále LRRA), sign. D 208-285; jen korespondence s církevními řády zaujímá signatury D 259-285!

Text

V lobkovickém rodinném archivu se dochovalo podrobné rukopisné vyličení skonu Polyxeny z Pernštejna roku 1642. Jeho pisatel sice záměrně neuvedl své jméno, prozrazují jej však signované listy psané jeho charakteristickým rukopisem, které je možno namátkově objevit v různých fasciklech téhož fondu.⁷⁾ P. Cyrillus a Matre Dei, člen malostranského kláštera bosých karmelitánů u Panny Marie Vítězné, není postavou neznámou. Jeho jméno je spojováno právě s počátkem kultu pražského Jezulátka, voskové sošky španělské provenience, jehož adorace během několika desetiletí získala klášteru mocné a bohaté příznivce a zakrátko přesáhla hranice Čech. Jako oddaný šířitel slávy zázračné plastiky se otec Cyril s Polyxenou zjevně musel dobře znát. Zpráva byla sepsána necelý měsíc po Polyxenině smrti, prý na žádost jejího syna Václava Eusebia z Lobkovic. Zdá se, že karmelitán Lobkovic zprvu ústně informoval o zázračných událostech provázejících Polyxeninu „ausfart aus dieser welt“, a ten jej nato požádal, aby mu o všem podal písemnou zprávu, „umb gewissen trost und gutt aedification der posteriter“.⁸⁾

Stejně jako jiná svědectví o umírání významných osob této doby je i karmelitánův spisek značně idealizovaným líčením.⁹⁾ Když prý kněžna pocítila, že se blíží její poslední hodinka, zbavila se všech svých světských závazků a oddala se zbožnému rozjímání v očekávání smrti, v této nejzranitelnější chvíli, kdy bylo podle rad dobových *artes moriendi* zapotřebí soustředit všechny své síly na dosažení spásy. Přitom prý přijala všechny tři svátosti, nutné ke spasení (zpověď, viatikum a poslední pomazání).¹⁰⁾ Náhle se („aus sonderbare schickung Gottes“) objevili dva duchovní, kteří s sebou přinášeli škapulíř. Z dalšího popisu vychází najevo, že šlo o dva bosé karmelitány, kteří chtěli Polyxenu *in extremis* získat do řádového bratrstva. Jedním z nich byl patrně sám otec Cyril, třebaže svou osobu nijak přímo nezmiňuje.

Přijetí karmelitánského škapulíře Polyxenou z Pernštejna je ústředním momentem zprávy. Kněžna prý po posledním pomazání ztratila řeč a nebyla schopna odpovídat na otázky. Jednoho z karmelitánů, který prý byl s Polyxenou již dříve v úzkých vztazích a opakovaně s ní rozmlouval o duchovních záležitostech, však

⁷⁾ Václavu Eusebiovi z Lobkovic z 21. listopadu 1642, 21. listopadu 1645, z roku 1648 (sign. A 117), 25. dubna a 29. října 1650 (D 266); Kryštofu Ferdinandovi z Lobkovic z 22. července 1645 (D 266) a 28. dubna 1650 (A 126).

⁸⁾ Srov. edici zprávy přiloženou k této stati.

⁹⁾ Pavel KRÁL, *Sterben und Tod in frühneuzeitlichen Quellen in den böhmischen Ländern (1500-1650)*, Frühneuezeit-Info 10, 1999, s. 266-275, zde s. 267.

¹⁰⁾ K ritualizovanému umírání v katolické církvi přehledně Carlos M. N. EIRE, *From Madrid to Purgatory. The art and craft of dying in sixteenth-century Spain*, Cambridge 1995, s. 24-34.

napadlo zeptat se kněžny přímo, zda je ochotna vstoupit do bratrstva Panny Marie Karmelské. Protože oněmělá kněžna naznačila souhlas a protože prý již dříve projevila tento úmysl, přetáhl jí duchovní přes hlavu škapulíř „mit gewöhnlichen ordens ceremonien“.¹¹⁾ Při jeho oblékání prý Bůh propůjčil zesláblé kněžně zvláštní sílu, takže byla sama s to nadzvednout hlavu, což udivilo všechny přihlížející, kteří věděli, že jí v tom předtím zabraňovala slabost.

Potom se též otec rozhovořil o všech milostech a výsadách řádu bosých karmelitánů, jichž se kněžna stala účastna přijetím škapulíře. Polyxena, již se z božího dopuštění opět vrátila řeč a schopnost vnímat okolí, se s tímto klerikem poté modlila růženec, prosíc celé nebeské vojsko o orodování za svou duši, pak odzpívala jeden žalm, mariánský chvalo zpěv a jiné zbožné písně. To se odehrálo v pondělí 19. května. Až do následující soboty se prý umírající kněžna nezaobírala žádnou světskou starostí, nýbrž pouze svou vírou, oddaností a vděčností Bohu, pokáním, lítostí nad svými hříchy a prosbami o slitování. Dokonce prý měla stále zavřené oči, aby ve svém rozjímání nebyla rozptylována okolím, a svou kontemplaci porušila pouze jednou, když se k ní dostavil její syn. Dne 24. května 1642 o deváté hodině dopolední Polyxena z Pernštejna skonala.¹²⁾

Téhož dne večer se prý odehrála pozoruhodná událost. Nejmenovaný důvěryhodný klerik („ein glaubwürdige diener Gottes“) vykonával v jakémsi kostele svou pobožnost a dle svého závazku se modlil též k Panně Marii za spásu duše právě zesnulé kněžny. Vtom se ozval hluk a praskání, jakoby cosi padalo z hlavního oltáře („vom hohen altar“) dolů na místo, kde se nacházela oltářní svátost a „[ein] kindlein JESU“. Duchovní se velmi ulekl. Když se rozhlédl kolem sebe, uviděl prý na oltáři velkou záři, obklopenou nesčetnými třpyticemi se anděly, a v jejím středu Pannu Marii s Ježíškem, trůnící v oblacích. U jejích nohou spatřil zesnulou kněžnu, oblečenou v sněhobílém róbě, s rozpuštěnými vlasy, v podobě krásné nevěsty, která je přivedena k svému ženichovi. A kněžna klerikovi oznámila, že Bůh na přimluvu Panny Marie vyslyšel modlitby za její spásu a že byla díky přijatému škapulíři karmelitánského bratrstva povolána do věčné radosti. Poděkovala proto za prokázané dobrodiní a prosila, aby napomenul jejího syna k bohabojnosti, k starosti o bohabojnost jeho poddaných a k úctě k Panně Marii po vzoru svých rodičů. Nato byl klerik zbaven vědomí. Když opět přišel k sobě, cítil bolest po celém těle, zejména v jednom oku, jímž nejprve pohlédl na zjevení; po třech dnech se mu však zdraví opět navrátilo.

¹¹⁾ Slavnostní přijímání nových členů do zbožných bratrstev popisuje Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti*, Opera historica 8, 2000, s. 345-358, zde 354.

¹²⁾ Přesnou hodinu zmiňuje Pavel KRÁL, *Žena a smrt v 16. a 17. století*, jemuž přátelsky děkuji za zapůjčení studie odevzdané do tisku.

Kontext

Těžko odhalíme faktické jádro tohoto idealizovaného líčení, jako opsaného z katolických *artes moriendi*. Z hlediska žánru není v českém barokním prostředí ojedinělým zjevem. Obdobná, poněkud rozsáhlejší zpráva byla sepsána například o smrti pražského arcibiskupa Jana Fridricha z Valdštejna roku 1694; i ona je zakončena svědectvím o posmrtné revelaci arcibiskupovy duše.¹³⁾ Zpráva otce Cyrila měla evidentně dvojitý cíl: na jedné straně vykreslit skon dlouholeté vdovy Polyxeny z Pernštejna jako exemplární příklad „dobré smrti“, klidného a odevzdaného poručení duše Bohu v dokonalém souladu s požadavky katolického vyznání, na straně druhé vyzdvihnout zásluhu bosých karmelitánů a jejich spirituality o Polyxenino rychlé spasení. Zvláště druhé téma muselo čtenářům zprávy okamžitě padnout do oka.

Barokní katolictví bylo prosyceno úvahami o osudech duší po opuštění těla, přičemž rozdělením zásvěti do čtyř uzavřených světů (nebe, peklo, očistec, limbus puerorum) otvíralo mnohem větší pole spekulativním představám než dualistická eschatologie evangelická. Zejména téma očistce, nepřijemné zastávky spasených duší při jejich cestě do nebe, se dočkalo velké pozornosti – jedině úděl duší nacházejících se v této zásvětní sféře mohl být ovlivňován ze světa živých. Přestože tridentský koncil formuloval svá dogmata o očistci poměrně opatrně, ponechal otevřené dveře dalšímu rozvíjení a precizaci tematiky. Otázka příčin, podoby a délky trestů jednotlivých duší v očistných plamenech byla v praxi velmi živě diskutována. Jednotlivé církevní instituce, jednotliví klerikové vyzývali k solidaritě se zemřelými a hrozili nesnesitelným posmrtným trápením i pro zdánlivě malé hříchy. Očistec byl považován za reálnou hrozbu, čekající i na ty zdánlivě nejsvatější. Ačkoliv vedle varujících „skeptiků“ existovali i smířliví „těšitelé“, kteří poukazovali na bezmeznou radost duší v očistci, plynoucí ze samotného faktu jejich spasení, a relativizovali hrůzy očistcového trápení, zdá se, že se „poselství strachu“ potridentské éry silně odrazilo v myšlení a jednání české rekatolizované společnosti.¹⁴⁾

¹³⁾ Zprávu a její uložení zmiňuje Václav BARTŮNĚK, *Stručné dějiny kolegiální kapituly a královské kaple Všechny svatých na Pražském hradě*. Pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna, Litoměřice 1979, s. 59.

¹⁴⁾ „Poselství strachu“ je termínem Jeana DELUMEAUA, jehož práce je nyní k dispozici i v češtině: *Hříchy a strach. Pocity viny na evropském Západě ve 13. až 18. století*, Praha 1998; k baroknímu očistci srov. zejm. s. 420-439. Ke katolickému zásvěti v evropské kultuře dnes existuje nepřehledná literatura, jejíž charakteristika by přesahovala rámec této práce. Užitečným, třebaže již antikvaným shrnutím je stále ještě Erich FLEISCHHACK, *Fegefeuer*. Die christlichen Vorstellungen vom Geschick der Toten geschichtlich dargestellt, Tübingen 1969; C. M. N. EIRE, *From Madrid to Purgatory*, s. 4, upozorňuje, že klasická

Důležité je, že tato společnost byla podle všeho přesvědčena nejen o existenci zázraků samotných, ale také o téměř každodenním prostupování tohoto a onoho světa. Popis posmrtného zjevení Polyxeny z Pernštejna v tomto kontextu nebyl ničím výjimečným a zřejmě zdaleka nesahal za hranice toho, co bylo ve své době pokládáno za možné, či dokonce běžné. Zpráv o zjevování duší zemřelých osob je možno doložit v 17. a na počátku 18. století v česko-rakouském prostředí desítky. Mezi duchovními se v této době objevilo mnoho renomovaných „vizionářů“, kteří po léta zprostředkovávali kontakt mezi záhrobím a tímto světem; řadě z nich – například jezuitovi Hieronymu Gladichovi, premonstrátce Maxmiliáně Zásmucké či karmelitánce Marii Anně Lindmayrové – se dostalo pozoruhodného společenského uznání.¹⁵⁾ Tento směr potridentské katolické zbožnosti se projevil i v karmelitánském prostředí čtyřicátých let 17. století: Paula Marie od Ježíše (vlastním jménem Vittoria Centurioni), první převorka kláštera bosých karmelitánek ve Vídni a duchovní učitelka pražské Marie Elekty od Ježíše, prý mívala „*mnohý rozdílny visiones*“. Několikrát se jí také zjevila duše polské královny Cecilie Renaty a prosila o modlitby za svou spásu.¹⁶⁾

Karmelitánská spiritualita ovšem přispívala k diskusím o ovlivňování zásvěti z pozemského světa zvláštním tématem – vírou v zázračnou moc posvěceného škapulíře. Podle tradice se její počátky datují do roku 1251, kdy jej údajně sama Panna Maria předala řádovému představenému sv. Šimonu Stockovi.¹⁷⁾ Přijetí škapulíře

---

práce Philippa Ariése o dějinách smrti a umírání silně podceňuje význam očiště v novověké katolické zbožnosti. K odrazu vnímání zásvěti ve společnosti habsburské monarchie srov. následující poznámku.

¹⁵⁾ O Gladichovi připravuje zvláštní pojednání autor této stati; stručnou informaci s citací literatury je možno nalézt v práci Thomase WINKELBAUERA, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999, s. 119. Dále srov. latinskou biografii Maxmiliány Zásmucké, uloženou ve Strahovské knihovně, sign. DG V 32, a knihu Franze Josepha NOCKA, *Leben und Wirken der Dienerin Gottes Maria Anna Josepha a Jesu Lindmayr, unbeschulte Carmelitin im Dreifaltigkeitskloster zu München, Regensburg* 21887.

¹⁶⁾ Viz svědectví Viléma Slavaty, založené na vyprávění Ferdinanda III. a císařovny-vdovy Eleonory Gonzaga, Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Jindřichův Hradec, Rodinný archiv Slavatů, kniha 10 (moderní opis desáté knihy Slavatova „historického spisování“), s. 127n. K osobě Pauly Marie Zdeněk KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta Ježíšova*. Po stopách španělské mystiky v českém baroku, Kostelní Vydří 21992, s. 112, 115, 234nn.

¹⁷⁾ David Hugh FARMER, *The Oxford Dictionary of Saints*, Oxford 31992, s. 438. Stručné poučení o původu a rozvoji karmelitánské škapulířové zbožnosti podává dobový tisk *Funiculus Triplex Viginti Quatuor Praecipuorum Beneficiorum Nodis, Deiparae Virgini Carmelitas suos obligans, ad festum Commemorationis solemnis 16. Iulii, vel Dominica subsequente, gratitudinis ergo instituendum et celebrandum*. A Theologo ejusdem Ordinis, e pluribus

a jeho celoživotní nošení mělo být zárukou jisté spásy, popřípadě výrazného zkrácení pobytu v očistných plamenech a tato skutečnost byla zjevně tajemstvím úspěchu karmelitánských škapulířových bratrstev, která tuto řádovou výsadu zprostředkovala laické společnosti.¹⁸⁾ Otec Cyril ve své zprávě přímo cituje poučení Panny Marie sv. Šimonovi: „...*wer in selben stirbt, soll das ewige feuer nit schmecken*.“ Zjevení Polyxeny z Pernštejna několik hodin po její smrti mělo jasný smysl – bylo důkazem zázračných účinků magického předmětu. Díky včasnému zásahu karmelitánů do děje se duše zesnulé kněžny ubírala přímo do nebe, třebaže Polyxena byla členkou škapulířového bratrstva pouhých pět dní.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando?

Zpráva přitom vůbec nepraví, kde kněžna umírala,¹⁹⁾ ani které další osoby byly přítomny jejích posledních chvil. Dva bosí karmelitáni, kteří se objevili až po udělení posledních svátostí, jistě nebyli jedinými duchovními u úmrtního lože. Je zde však řada dalších nejasností. Nevíme, kdo vlastně byli oni dva klerikové, ani kde a před kým se odehrálo Polyxenino posmrtné zjevení. Nedovedu také s jistotou vysvětlit zmínku o účtě k „*der mutter des Allerhöchsten von B.*“, kterou při líčení zázračného výjevu vkládá pisatel do úst Polyxeny. Šlo snad o narážku na staroboleslavskou Pannu Marii, jejíž kult se v Čechách za vydatné podpory české katolické aristokracie rychle rozvíjel a jejíž reliéfní obraz byl ostatně právě v té době dočasně uložen ve vídeňském klášteře bosých karmelitánů?²⁰⁾

Přestože se písemný projev Cyrila od Matky boží – soudě podle dochovaných dopisů – nikdy nevyznačoval zvláštní elegancí a pregnantními formulacemi,

---

atque gravissimis Authoribus, contextus, eidemque, dicatus, Pragae 1643. Zpráva otce Cyrila mylně datuje předání škapulíře k roku 1215.

¹⁸⁾ Srov. Jiří MIKULEC, „*Piae confraternitates*“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století, FHB 15, 1991, s. 269-342, zde zejména s. 286, 288, 311; TÝŽ, *Zbožná bratrstva při farnostech pražské arcidiecéze a jejich majetkové zázemí před josefínskými reformami*, FHB 16, 1993, s. 171-219, zde s. 180n.; TÝŽ, *Náboženská bratrstva v procesu pobělohorské rekatolizace*, in: Jindřich Francek (red.), *Rekatolizace v českých zemích*, Pardubice 1995, s. 39-48, zejména 43. Vyobrazení škapulíře podává Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II* (Kultura každodenního života od 16. do 18. století 2), Praha 1997, s. 644. K ikonografickému typu Panny Marie Karmelské (Škapulířové) Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 257n.

¹⁹⁾ Srov. ale pozn. 29 a 31.

²⁰⁾ Marie-Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, ČČH 95, 1997, s. 585-620, zde zejména s. 599nn.; Z. KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta*, s. 124.

neubráníme se při pozorném čtení zprávy dojmu, že pisatel průběh Polyxenina skonu záměrně znejasňuje. Zdá se mi pravděpodobné, že otec Cyril byl ve skutečnosti oním klerikem, který Polyxeně pomohl obléci škapulíř. Líčení v třetí osobě tomuto předpokladu neprotiřečí, tím spíše že karmelitán měl ve zvyku hovořit o sobě i v dopisech jako o „nehodném služebníkovi“ („*unwürdiger diener*“).

Jiný detail přesvědčivě dokazuje, že se dějištěm revelace stal právě karmelitánský kostel Panny Marie Vítězné. Zmíněné „*ein*“ *kindlein JESU*“ totiž jistě nebylo ničím jiným než pražským Jezulátkem.²¹⁾ Právě roku 1641 totiž bratři přenesli sošku z klauzury do kostela, kde pro ni byl zřízen samostatný oltář. Podnět k tomu údajně zavládla jiná zázračná událost, jež si zaslouží drobný exkurs: Toho roku se totiž jednomu z řádových bratří začala zjevovat duše nejmenovaného šlechtice „*auf denen allhier verstorbenen fürnehmsten Ständen*“, dlící již patnáctý rok v očistci. Důvodem jejího trápení byl údajně nevyplněný slib 3000 zlatých pražskému klášteru. Karmelitáni se prý na základě zjevení skutečně obrátili na pozůstalou vdovu, která si vzpomněla na závazek svého muže a společně se synem odvedla malostranské svatyni celý obnos. Za něj byl u Panny Marie Vítězné zřízen „*der Hohe Altar*“ ke cti svaté Trojice a Jezulátka. Vdova k němu nechala ještě téhož roku *sua sponte* pořídit stříbrné lampy a věnovala kostelu své svatební šaty; zřejmě v následujícím roce uctila kostel krucifixem a darem 300 zlatých.

Svědectví o zjevování duše zapomětlivého dobrodince pochází z prvního spisu o pražském Jezulátku, který roku 1737 sepsal otec Emerich od svatého Štěpána, z převážné části podle vlastnoručních poznámek otce Cyrila.²²⁾ Zázraky uvedené v tomto tisku jsou vesměs pečlivě datovány a celkem spolehlivě zařazeny do historických i společenských souvislostí.²³⁾ Ať již tedy vznikla historka o zjevení sužované duše jakkoliv, lze odůvodněně předpokládat, že osoba i její rodinné poměry nejsou vymyšlené. Je proto svůdné pokusit se alespoň hypoteticky o určení totožnosti donátora a jeho velkorysé choti. Z předních českých šlechticů, jež zemřeli kolem roku 1626 a zanechali po sobě vdovu a jediného syna, kteří byli oba naživu ještě roku 1641 resp. 1642, padne okamžitě pozornost na Polyxenina manžela, nej-

²¹⁾ Jako „*unser hochseelige kindlein JESU*“ označuje otec Cyril zázračnou sošku i v dopise Kryštofu Ferdinandovi z Lobkovic z 28. dubna 1650, LRRA, sign. A 126.

²²⁾ EMERICUS A. S. STEPHANO, *Pragerisches Groß und Klein, das ist: Geschichts-Verfassung des in seinem seltsamen Gnaden, scheinbaren Wunder-Zeichen, Wunder-würdigen Begebenheiten Grossen, in seiner auß Jungfrau-Wachs gestalten heiligen Bildnuß Kleinen Kindleins-JESU, welches schon über hundert Jahr bey denen Berfüßigen Carmelitern in der Königl. Kleiner Stadt Prag andächtigst verehret wird*, Prag 1737, s. 78-85; k využití „*Historische Beschreibung*“ otce Cyrila viz s. 23.

²³⁾ Jako příklad budiž uvedeno přesné datování smrti Jaroslava Bořity z Martinic a jmenování jeho syna Bernarda Ignáce nejvyšším purkrabím, tamtéž, s. 189-193.

vyššího kancléře Zdeňka Vojtěcha z Lobkovic (†1628). Byl to navíc právě jediný syn obou knížecích manželů, Václav Eusebius, kdo přikázal ozdobit zmíněný oltář vzácným pozlaceným tabernáklem. Polyxenina sestra Frebonie nechala ještě roku 1641 obložit „*das neue Hauß des heldseeligen Kindleins*“ bílým a červeným mramorem.²⁴⁾ Předpoklad sice leží za hranicemi ověřitelnosti, ale v mezích historikova práva na hypotézu.

S velkou pravděpodobností se ovšem podařilo konkretizovat významné jednotlivosti ze zprávy otce Cyrila: Vše nasvědčuje tomu, že to byl právě on, kdo získal Polyxenu na úmrtním loži pro vstup do škapulířového bratrstva; byl to rovněž kostel jeho řádu, kde došlo k údajnému zjevení. Není otec Cyril i oním „*hodnověrným božím služebníkem*“, který sledoval revelaci? Pokud by bezprostředními svědky zázračných událostí kolem Polyxeniny smrti bylo více osob, proč by otec Cyril neuvedl jejich jména, a nedodal tak své zprávě na věrohodnosti? Zůstával-li však jedině on v centru zázračného dění, bylo zamlčení jeho přímého účastenství zřejmě jediným způsobem, jak předejít pochybnostem čtenářů. Je snad dokonce celý spis jeho výmyslem?

Divotvůrce z Malé Strany

Nečetné zmínky, které se dochovaly o jeho životě, naznačují, že Cyril od Matky boží (1590-1675) byl postavou nápadně tíhnoucí k mystice a mirakulózním situacím. Do Čech zabloudil z Lucemburku nebo z Treviru pod jménem Nikolaus Schockweiler. V Praze započal svůj noviciát a od roku 1637 se mu klášter u kostela Panny Marie Vítězné stal trvalým působištěm.²⁵⁾ Otec Cyril byl hlavním propagátorem kultu pražského Jezulátka a vlastním šířitelem jeho slávy. Bez jeho úsilí by vosková plastika, která se v pozdějších staletích stala snad vůbec nejproslulejší pražskou devocionálií, zřejmě nikdy nedošla tak široké úcty.

Byl to on, kdo našel zapomenutou sošku, ztracenou během okupace Prahy saským vojskem roku 1631, a kdo přes prvotní rozpaky svých představených postupně získával příznivce pro její adoraci. Většina zázraků z prvních desetiletí kultu je tak či onak spjata s otcem Cyrilem: Při jedné z modliteb prý k němu Jezulátko promluvílo a žádalo o navrácení zurážených ruček. Otec Cyril byl z odpovědníkem první osoby, která sošce věnovala finanční obnos. Další peníze na opravu zázračné plastiky předala otci Cyrilovi neznámá žena; karmelitán se domníval, že šlo o samu

²⁴⁾ Tamtéž, s. 78-85.

²⁵⁾ Při psaní tohoto příspěvku jsem bohužel nemohl použít zprávu o jeho životě a smrti, uloženou v řádovém archivu bosých karmelitánů v Římě (Archivio generale dei Carmelitani scalzi, pluteo 320h, fol. 11a-136), která přináší řadu dalších dokladů o postavě otce Cyrila.

Madonu. Jindy Cyril opět zaslechl tajemný hlas z nebes, který mu přikázal, aby sošku postavil ke vchodu do sakristie.²⁶⁾

V roce 1638 měl prý otec Cyril u oltáře zjevení velmi podobné posmrtné reuelaci Polyxeny z Pernštejna: „...da sahe er gerad ober dem Closter-Chor ein kleines Wölcklein, wunderbarlich mit Sternen in Form einer Cron umgeben; dieses Wölcklein, als er, der Geistliche, reiffers betrachtete, wurde in einem Augenblick in die holdseeligste Himmel-Königin Mariam verwandelt, die Stern aber in lauter Engel, welche in Form einer Cron ihre Königin schönstens umgaben und ziereten...“²⁷⁾

Pražské Jezulátko ovšem nebylo jediným zázračným předmětem, jehož osudy jsou spjaty se jménem otce Cyrila. Karmelitán zprostředkoval rovněž získání druhé významné devocionálie pro malostranskou svatyni: Divotvorný obraz Panny Marie Mantovanské mu roku 1642 svěřila jistá vdova, jejíž byl zpovědníkem.²⁸⁾ Několik měsíců po skonu Polyxeny z Pernštejna naléhal otec Cyril na jejího syna, aby nechal vyměnit rám u jiného z mariánských obrazů, jenž patřil zesnulé kněžně a který považoval za zázračný.²⁹⁾ Stejně jako v případě Jezulátka šlo o devocionálii španěl-

ského původu, která do Čech zřejmě doputovala s Polyxeninou matkou Marií Maxmiliánou de Lara y Mendoza. Svou žádost zdůvodnil otec Cyril několika argumenty: Na základě spisů sv. Ambrože a usnesení tridentského koncilu stručně vyloučil, že je správné, chvalitebné a smysluplné uctívat obrazové památky. Nato zdůraznil, že prý sama Polyxena uznávala zázračnou moc svého mariánského obrazu, v čemž ji utvrdilo vyslyšení jejich modliteb při nebezpečném překonávání říčního proudu.³⁰⁾ Nakonec otec Cyril uvedl, že jej samotného během bohoslužeb u umírající kněžny přivedl ubohý stav obrazu k pláči, načež prý uslyšel „innerlichen verweiß“, který jej vyběděl k nápravě.³¹⁾ V roce 1658 nebo 1659 měl otec Cyril vidění, v němž se bouře, která se právě tehdy strhla nad Prahou, proměnila v d'ábla, útočícího na nově založený klášter bosých karmelitánek.³²⁾

I z těchto několika případů jasně vyplývá, že Cyril od Matky boží zdaleka nebyl obyčejným klerikem, nýbrž osobou s výjimečným sklonem k vyhledávání zázračných předmětů a k prožívání situací, v nichž se nadpozemský svět prolínal s pozemským děním. Zmíněný soupis zázraků Jezulátka z let 1628-1737 (jejich

²⁶⁾ Veškerá dosavadní zpracování dějin kultu pražského Jezulátka více či méně otrocky parafrázuji práci Emerica A. Stephano, citovanou v pozn. 22. Cyrilův rozhodující podíl na úspěchu nového kultu vyniká z této práce ještě výrazněji než z pozdější literatury, viz František EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v hlavním městě království Českého I-II, Praha 1884, zde I, s. 245-249; František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský*. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667, Praha 1886, s. 316-320; Elmar RICH, *Die Karmeliten in Böhmen und das Prager Jesukind*, in: August M. Kroll, Ernst Karl Winter, H. K. Zessner-Spitzenberg (Hgg.), *Dominicus a Jesu Maria Ord. Carm. Disc. Seine Persönlichkeit und sein Werk*, Wien 1930, s. 158-180, zde s. 164-167; Antonín NOVOTNÝ, *Pražské Jezulátko*, Praha 1948, s. 18-21; Z. KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta*, passim; J. FORBELSKÝ, J. ROYT, M. HORYNA, *Pražské Jezulátko*, passim.

²⁷⁾ EMERICUS A. S. STEPHANO, *Pragerisches Groß und Klein*, s. 86n.

²⁸⁾ F. EKERT, *Posvátná místa* I, s. 253; podle něj J. FORBELSKÝ, J. ROYT, M. HORYNA, *Pražské Jezulátko*, s. 66; J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 260.

²⁹⁾ „...hat ihr unwürdiger diener [otec Cyril] bei der widerkunfft des in schwartzer rahm eingefastes Mariae bildnüs sampt zweien darzu gemalten wachskertzen im nahmen beiden Fürst[lichen] Gnaden dabei auffzuhenken nicht underlassen mögen, Gott zuzorderst die ehr zu geben und darneben underthänigst in höchsten vertrauen anzudeuten, was denselben diener am meisten dahin bewegt, bei dero Seiner Fürst[lichen] Gnaden neulich nachgehaltner h[eiligen] meeß in ihrem fürst[lichen] zimmer underthänigst anzuhalten, umb gemeltes Mariae bildt ein ehr anzuhuten und in eine neue rahm verfassen zu lassen.“, LRRÁ, sign. A 117.

³⁰⁾ „...weil mehrgedachter diener [otec Cyril] neben andern mehrmaln bei lebzeiten weilandt dero Fürst[licher] Gnaden frauen mutter, der alten fürstin hochseligster gedächtnüs, aus dero eignern fürstlichen mundt gehört, in was gestalt aus sonderbarem schickung Gottes selbiges Mariae bildt aus Hispanien bekommen, und als sie, die fürstin, einsmals mit ihren gefärten und hoffhaltung bei Thabor mit roß und wagen am überfahren des gefärlischen wassers in die eußerste gefahr des lebens gerathen, ihre zuflucht aber zu der allerseligster jungfrauen Mariam, der Mutter Gottes, bei diesem ihres Mariae bildt gehabt und also darauff wider aller vermutungen aus aller gefahr mit den ihrigen mitgefärten wunderbares errett worden und daher selbiges bildt die zeit ihres lebens bis in ihr ende bei sich in großen werdt gehalten und dabei ihre andacht verricht, bis dahin die liebe fürstin mit diesen letzten wortten (Mater Dei) (O Mutter Gottes) ihr fürstliche seel in die händt Gottes auffgeben und heilig verschiden.“, tamtéž. Není jasné, zda šlo o město Tábor nebo o někdejší hlavní vídeňský most přes Dunaj (Taborbrücke).

³¹⁾ „...weil bei verrichtung neulich der h[eiligen] messen, so sie, die m[utter] fürstin in ihrer krankheit im zimmer halten lassen, alda auch dieses Mariae bildt aller verbrochen und ungestalt bei dem altar auffgehengt worden, dem diener [otec Cyril] bei der wandtlung der hostien und des kelches in den wahren leib und blut Christi JESU in einem augenblick die ungestalt des Mariae bildt dermassen zu hertzen gangen, daß er bitterlich hette mögen weinen, wan er sich der umständt nit befürchtet und baldt darauff diesen innerlichen verweiß mit diesen wortten thät hören und vernehmen: ‚Wan man mich und meine mutter thät lieben von hertzen, hett man auch mehr acht auff unser bilder und Gott segnet ohn schmerzen.‘ (...) Und also nach verrichtem ampt der h[eiligen] meß wolt er, der diener, die sach bei Fürst[licher] Gnaden dahin richten, domit alsobaldt selbiges Mariae bildt mit einer neuen rahmen verfasst und verehrt werden möchte neben zweien gemalten kertzen zum andenken und danksagung göttlicher ermahnung dabei auffzuhängen...“, tamtéž.

³²⁾ Z. KALISTA, *Ctihodná Marie Elekta*, s. 131.

drtivá většina spadá do doby působení otce Cyrila v Praze)³³⁾ dokládá, že rozsah a společenský dopad jeho mystické činnosti byly mnohem významnější, než se doposud tušilo. Otce Cyrila od Matky boží je možno snadno zařadit po bok zmíněných velkých vizionářů středoevropského baroka. Zpráva o zbožném a divuplném skonu Polyxeny z Pernštejna tedy není nepochopitelnou jednotlivinou, ale představuje integrální součást Cyrilova mystického působení.

Kontextualizace jednotlivých případů navíc naznačuje řadu nečekaných souvislostí. Například roku 1664 otec Cyril před Jezulátkem vymítal d'ábly z jedné posedlé Slezanky, kterou k pražským karmelitánům poslal „*ein Praelat auß dem Leutmeritzer Creys*“ – podle všeho Ferdinand Leopold Benno z Martinic, probošt vyšehradské kapituly a protektor již zmíněného otce Hieronyma Gladicha, který tehdy působil jako farář při Martinicově proboštském sídle v Žitenicích. Je dokonce možné, že skandální konec podvodného spiritisty, k němuž došlo o tři roky později, mohl poškodit i pověst otce Cyrila. Zmíněný exorcismus je totiž na dlouhých 38 let posledním z uvedených zázraků pražského Jezulátka!³⁴⁾

Těžko rozhodneme, zda mystické působení otce Cyrila vycházelo z bezelstně zjitřené fantazie, nebo bylo vědomě usměrňováno. Významnější je, že tento karmelitán nalezl v řadách české aristokracie široké publikum. Svým západem pro hledání zázračnosti ostatně vcelku dobře zapadal do náboženského ovzduší barokních Čech, jejichž duchovní představitelé se usilovně snažili ověnit někdejší kacířskou zemi gloriolou svatosti, ať již její projevy hledali v dávné minulosti či ve své době.

Cyrilův text ovšem není pouze oslavou Polyxeniny zbožnosti, nýbrž také zřetelnou propagací karmelitánské spirituality. Řád, jehož členové se tak významně zasloužili o rychlou spásu zesnulé vdovy, si jistě mohl činit naděje i na přizeň jejího syna. Václav Eusebius z Lobkovic sice v následujících letech zůstal v kontaktu s otcem Cyrilem, nezdá se ovšem, že by jej svědectví o přímé cestě jeho matky do nebe přesvědčilo. Otec Cyril datoval svou zprávu 14. června 1642. Po celý červenec však Lobkovic nechal v pražských kostelech sloužit za spásu své matky bohoslužby a rozdávat almužny chudým. Zádušní mše za Polyxenu se tehdy ostatně konaly i v karmelitánském kostele Panny Marie Vítězné.³⁵⁾

Zpráva otce Cyrila, jejíž edici připojuji, je svědectvím o představách katolické společnosti poloviny 17. století o příkladném odchodu ze života. Její autor, vý-

³³⁾ Srov. pozn. 22.

³⁴⁾ EMERICUS A. S. STEPHANO, *Pragerischeß Groß und Klein*, s. 233-236; Johann Ev. SCHLENZ, *Geschichte des Bistums und der Diözese Leitmeritz I-II*, Warnsdorf 1912-1914, zde I, s. 265n.; II, s. 131n., 204n., 532n.

³⁵⁾ Viz rozpis jednotlivých mší, LRRRA, sign. A 128. Pohřební slavnosti Polyxeny z Pernštejna obsáhle popisuje P. KRÁL, *Žena a smrt*.

znamný pražský mystik, zběhlý v prožívání zázračných situací a v jejich prezentaci, byl podle všeho hlavním, či dokonce jediným svědkem údajných divů, které provázely Polyxenin skon. Jeho spisek může být těžko považován za kritické vyličení posledních dní Polyxeny z Pernštejna, ačkoliv zčásti jistě odráží reálné jádro, ať již jde o přítomnost duchovních u úmrtního lože, o návštěvu Václava Eusebia u umírající kněžny či o její vstup do škapulířového bratrstva. Jak postižitelná skutečnost, tak okamžitý zrod legendy ukazují, že první dáma české renesance zemřela typickou barokní smrtí.

PŘÍLOHA

Edice zprávy bosého karmelitána Cyrila od Matky boží o skonu a posmrtném zjevení Polyxeny Lobkovické z Pernštejna roku 1642³⁶⁾

†
Underthäniges bericht ahn denn durchlechtigsten hochgebohrnen fürsten unnd herrn herrn Wentzel, fürsten und regirer des hauses Lobkowitz, gefürsten grafen zue Störnstein, herrn zue Hohlschanw, Elmitz und Raudnitz ahn der Elbe, Röm[ischer] Kay[serlichen] May[estät]t hoffkriagsrath, camerer, generalfeldzeugmeister unnd bestelten obristen, meinem gnedigen fürsten und herrn etc.

†
JESUS Maria

Durchlechtigster hochgebohrner gnädiger fürst unnd herrn etc.
Auff dero Fürst[licher] Gnaden gnedigstes ersuchen umb ein gewissen bericht zu haben, was sich bey weilandt dero Fürst[licher] Excellentzen frau mutter, der fürstin hochseligster gedächtnis, ableiben glaub- und lobwürdig möchte zugetragen haben, umb gewissen trost und gutt aedification der posteritet zu hinderlassen, hat (sich) dero Fürst[licher] Excellentz unwürdiger diener nicht mögen hindergehen, sich bei derselben gehorsamblich unnd underthänigst einzustellen, solchen bericht kürzlich zu geben und in der warheit darzuthun mit diesem geringen schreiben wie folgt:

Nachdem der Allmechtig Gott vorhabens weilandt dero Fürst[licher] Excel[entz] frau mutter, die fürstin hochseligster gedächtnis, aus dieser welt zum ewigen leben allergnedigst abzufordern, hat er derselben diese höchste gnad erwiesen, daß die liebe und gottgefällige fürstliche seele der lieben posteritet und nachkomlichen ihres fürstlichen haus wie auch allen gottliebenden zum exempel, trost und nachrichtung sich zu dieser glückseliger ausfart aus dieser welt hochweislich bereit, wie folgen thut.

Als dieselbe nunmehr in ihrem hohen alter des 76 jahrs befunden, daß Gott durch abnemung ihrer leiblichen kräfte mit dem letzten stündlein wolte herbei nahen, hat sie, die liebe hochweise fürstin, alle weltliche sorgen der hoffhaltung, wie bewust, auf dero Fürst[licher] Excelentzen als ihrem einigen hertzlieben fürst[lichen]

³⁶⁾ LRRA, sign. A 117. Při přepisu byla užita obdobná pravidla, jaká navrhl T. WINKEL-BAUER, *Fürst und Fürstendiener*, s. 19n., tj. především přizpůsobení *ij*, *u/v/w*, *s/ss/B* dnešnímu úzu, sjednocení velikosti začátečních písmen (s výjimkou jmen, konvenčních termínů apod.) a přetvoření interpunkce vzhledem k syntaktickým celkům. Veškerá ů jsou dodána editorem. Všechny zkratky jsou rozepsány v hranatých závorkách, ve špičatých závorkách jsou uvedena škrtnutá slova. Uvozovky upozorňují na přímou řeč, jež je v originále zdůrazněna jen nedůsledně.

sohn discretion lassen beruhen und erwenden, domit dieselbe gantz unverhindert sich der vom Gott gegebne zur seligkeit nothwendige mittel bestermassen gebrauchen möchte und ihrer andacht obwarten, als da seind fürnemlich in Gott glauben, auf Gott hoffen, Gott lieben, der gnaden Gottes durch buß und penitentz sich theilhaftig machen wie dan auch durch betten sich in creutz und leiden gedulden und mit allmuseu ihrem nebenmenschen in der noht [!] helffen, für alle von Gott empfangne wohithaten sich dankpar erzeigen.

Auff dieses gottgefelliges werck und hindansetzung aller weltlicher und zeitlicher sorgen hat sich die liebe fürstin, E[uer] F[ürstlichen] G[naden] frau mutter hochseligster gedächtnis, mit allen heiligen und zur seligkeit nothwendigen [!] sacramenten, als der buß, der h[eiligen] communion und letzter ölung, lassen versehn, wie dan auch endlich darauff durch ahnnemung des heiligen hochwürdigen schulterkleids oder scapularis Mariae, der seligster jungfrauen und Mutter Gottes von Carmelo, in dero heiligen bruderschaft lassen einverleiben.

Beforn aber sie dis h[eilige] kleidt empfangen, hat sich befunden, daß der liebe fürstin die mundtliche sprach gleich nach der letzter ölung gantz entfallen, also daß man kein antwort ferners von ihr haben möchte. Darauff dan aus sonderbare schickung Gottes zwei religiosi ankommen, dieselbe ihre liebe fürstin und geistliche mutter in ihrer hohen leibsschwachheit heimzusuchen, umb ein geist[lichen] trost mitzuthelen. Do sie aber ihre liebe fürstin gantz sprachlos gefunden, begibt sich, daß dem einem religioso in sinen kommen, derselbe sprachlose und gottliebende fürstin gleichwol zu fragen, ob sie auch das h[eilige] scapulare oder schulderkleid täht [!] tragen, mit dem sich Maria, die Mutter Gottes von Carmelo, mit ihrem von Gott zugeignetem orden verbunden, dieselben einverlebten bruder und schwestern in allerhand böse zustanden und widerwertigkeiten als ein getreue mutter beizuspringen und aus aller gefahr das lebens zu erreten, vermög der allerseligster Mutter Gottes eigner wordt, so dieselbe im jahr nach Christi geburt 1215³⁷⁾ zu dem h[eiligen] Simoni Stock ihres h[eiligen] ordens domaln [!] vorgesetzten oberhaupt und general in darreichung ihres heiligen schulderkleids geredt, also sagendt:

„Geliebter sohn, empfahe [!] dis deines ordens scapular oder schulterkleidt, meiner bruderschaft zeichen, dir und allen carmeliten zugethan ein privilegium, wer in selben stirbt, sol das ewige feuer nit schmecken. Sihe ein zeichen der seligkeit, heil in gefährligkeit, ein bund des fridens und ewigen vertrags etc.“³⁸⁾

Hierauff der religiosus von der fürstin vermerckt, daß sie bis dato selbige gnad empfangen und gleichwol solches zu empfangen geneigt, hat er aus vorhergehendes

³⁷⁾ Die tradice se ovšem vidění odehrálo roku 1251.

³⁸⁾ Jde o doslovný překlad celé promluvy Panny Marie, jejíž latinskou verzi uvádí např. *Funiculus Triplex*, s. 13.

gnediges anhalten dero Fürstlichen Excellenz, so albereit vorlengst selbiges heilsames mütterlichen schulderkleids empfangen und würcklich bei ihm antragen thät, mit gewöhnlichen ordens ceremonien, der gottliebenden todtschwachen fürstin angelegt und also dieselbe in schutz und schirm Mariae, der Mutter Gottes, allerdings übergeben und aller gutthaten damit des gantzen ordens aus fülligem von seiner obrigkeit gegebenen gewalts theilhaftig gemacht.

Darzu dan die gottliebende fürstin, nicht ohne hochverwunderung aller umständen, dise gnad und stercke von Gott erlangt, daß sie selbst ohn einige menschliche gehülff ihr das haupt auffgericht, umb das h[eilige] kleid zu empfangen, nachdem vorhin allen bekant, daß ihr solches zu thun schwachheit halber gantz unmöglich gewesen etc.

Auff diese annehmung des h[eiligen] scapulirs oder schulterkleids Mariae, der Mutter Gottes etc., als selbiger religiosus (so dero Fürstlicher] Gnaden, der fürstin hochseligster gedächtnis, vorhin bekant und mehrmals mit derselben von geistlichen sachen discurrirt) von dieser großen gnaden, so Gott derselben bei annehmung des h[eiligen] jungfraulichen Mariae schulderkleids het lassen widerfahren, angefangen zu reden, daß nemblich sie, die liebe fürstin, bei diesem gottseligen werck nunmehr ein geistliche tochter und schwester der himmelkönigin Mariae, der höchstgeehrten Mutter Gottes, worden, wie dan auch folgens aller gnaden, privilegien und gutthaten selbigen ordens virginis Mariae de Carmelo zur seligkeit hette ins künfftig zu geniessen etc.

Hatt der Allmechtig Gott der lieben fürstin diese gnad erweisen, daß sie alsobaldt ihre sprach wider bekommen und angefangen, wider aller umständen vermechten, zur dancksagung solcher großen gnaden mit selbigem religioso den gantzen rosenkrantz zu betten und beinebens ihrem gebett dem gantzen himlischen heer die ehr zu geben und bei allen heiligen auch in particulari darzu dan dieselbe ihre sonderliche andacht getrieben, anzuklopfen, umb dieselbe zu begrüßen und umb fürbitt bei Gott gnad zu erlangen anzuhalten.

Wie dan auch auff diese ihre andacht der psalm Miserere mei Deus gefolgt und der lobgesang Maria mater gratiae, mater misericordiae, tu nos ab hoste protege et hora mortis suscipe etc. und was dergleichen mehr.

Nach dieser gethaner mündtlicher dancksagung an, als von dato den 19. Maii, daran die liebe fürstin das h[eilige] schulterkleid Mariae der Mutter Gottes empfangen und dero h[eilige] bruderschaft einverleibt worden, bis auff den 24. selbigen monats Mai, des sonabents oder sambstags, ihres hochseligen abscheidens aus dieser welt menniglichen zum exempel und guter aufferbawung, umb das ewig leben zu erlangen und un verhindert aus diesem elendt zu scheiden, mit keinem einigen ding dieser welt sich mehr bekummert dan allein, wie sie durch die von Gott zur seligkeit nohtwendige [!] übergebene mittel (als in Gott festiglich glauben, auff ihn hoffen, Gott über alles lieben, seiner göttlicher gnaden durch das h[eilige] sacrament, der buß, rew und leidwesen über ihre sünden und feller geniessen wie

auch sich gegen Gott mit betten, leiden und mit willfahrens ihres nebenmenschen umb alle erzeigte wohlthaten an leib, seel und zeitlicher nahrung danckparlich erzeigen) durch JESUM, unsern erlöser und seligmacher, vermög der fürbitt Mariae, der mutter der barmhertzigkeit, wie dan auch des h[eiligen] vatters Joseph und aller lieben heiligen gnad und barmhertzigkeit zum ewigen leben bei Gott, Vatter, Sohn und h[eiligen] Geist, möge ausbringen.

Daher dan immerzu also Gott angeruffet: „O Gott, dir glaube ich. O Gott, auff dich durch die verdienst JESU, deines sohns, unsers herrn, hoffe ich. O Gott, dich über alles liebe ich. O Gott, deiner gnaden mich theilhaftig zu machen wie auch mich dankpar zu erzeigen umb alle deine gutthaten an mir erweisen bereit bin ich. O Gott Vatter im himmel, erbarme dich über mich. O Gott Sohn, erlöser der welt, erbarme dich über mich. O Gott h[eilige] Geist, regirer der welt, erbarme dich über mich. O JESU, du sohn Gottes, erbarme dich über mich. O Maria, Mutter Gottes und voler gnaden, bitt für mich. Maria, mater gratiae, mater misericordiae, tu nos ab hoste protege.“

Da aber der sambstag ihres h[eiligen] abscheidens aus dieser welt nunmehr ankommen und schwachheit halber allgemach die rede wider thet verlihren, seindt ihre die h[eilige] wordt nach immerdan gleichwohl in mundt verblieben: „O JESU, Maria, Mater Dei, Mater Dei, o Mutter Gottes, o Mutter Gottes“, bis in ihr ende.

Bei diesem h[eiligen] ende der lieben, in Gott ruhenden fürstin ist auch endtlich in obacht genommen worden dero fürstliche] hochweise- und fürsichtigkeit, die ihr Gott geben, ihrer seelen zum besten, daß dieselbe, umb das gebott Gottes zu erfüllen, du solt Gott lieben über alles etc., und also in ihrer andacht zu Gott nicht etwan möcht verhindert werden oder ein feller begehen wider die liebe gegen Gott, von gedachten tags an des 19. Maii bis an den 24. selbigen monats ihres gottseligen ableibens die augen gantz verschloßen und zugehalten und niemandt mehr angeschauet, noch was weltlichs geredt oder verantwortt (ausgenommen einemals, als dero Fürstlicher] Gnaden Ihr Excellenz herr sohn, der fürst, der frau mutter zugeruffen umb zu wissen, wie es derselben ergehe, hat sie, die fürstin, ihrem hertzlieben sohn, dem fürsten, diese mütterliche und letzte antwort geben {dir zu willfahren}).³⁹⁾ Und ist also durch die gnad Gottes ohn einig zeichen der ungethuld in ihrer andacht zu Gott und innerlichen Friden verharret, bis daß die liebe seele mit fürgehenden ampt der h[eiligen] messen von unser liben frauen am Sambstag und darauff folgende commendatione animae von ihrem leib gleich wie ein liecht ausgangen.

Über dieses alles hat sich begeben, daß nach weilandt dero Fürstlicher] Gnaden] in Gott libenden abscheiden aus dieser welt ein glaubwürdige diener Gottes

³⁹⁾ V originále je uvedena pouze jedna pravá závorka.

selbigen Sambstags des abends umb 8 uhren zwischen tag und nacht seinem gewöhnlichen gebett abzuwartten in einer gewissen kirchen sich befunden und als dieser neben seinem gewöhnlichen andacht Mariam, die allerseligste Mutter JESU, für die liebe fürstin von hertzen thet anruffen, wie dan auch sich selbst bei Gott verpfenden, umb alles zu leiden für dero Fürst[licher] Gnaden seel, was ihm auch Gott möchte auferlegen, da erhebt sich anfänglich ein gethön und krachens in selbiger kirche, als wan etwas vom hohen altar daselbsten thet brechen und fallen, alda das hochwürdig sacrament mit einem kindlein JESU begriffen, welches dan dem diener Gottes nit wenig forcht und schrecken verursacht. Auff diese forcht und schrecken, als er umb sich gesehen, was da wehre, da sehet er augenscheinlich ein überaus großen glantz wie die helle sonn von selbigen hohen altar algemach zu ihme kommen mit unzalbaren glantzenden engeln umbgeben, in welchem glantz die himmelkönigin Maria, die Mutter Gottes, mit dem kindlein JESU, als wie auf einem herlichen thron in den wolcken sitzendt und bei ihren füßen liesse sich sehen die liebe fürstin, dero Fürst[licher] Excellentz frau mutter, mit einem schneweißen leinwa[n]t vom hals an bis auff die erde mit abgelaßnen haren, wie eine schöne liebliche braut und gespons, so ihrem breutigam zugeführt wirdt.

Und diese fing ahn zu gedachtem bettenden diener Gottes also zu reden, wie folgt:

„Förch engker⁴⁰⁾ nit, mein pater. Ich bin die fürstin, für welche ihr Gott und sein liebe mutter betten thut. Die himmelkönigin, so ober mir alhie gesehen wirdt, hat enker gebett ihrem lieben sohn vorgetragen und ist erhört worden, durch die gnad Gottes aus fürbitt selbiger himmelkönigin und Gottes mutter, vermög ihres h[eiligen] ordens und bruderschaftt von Carmelo angenommen scapulirs bin ich aufgelöst und zur ewiger freuden als ein gespons beruffen worden. Daher dan engker danksage umb die erzeugte gutthaten und bin solches gegen encker und allen, so sich meiner seligkeit angenommen, mir zu helfen, bestermassen zu verschulden verbunden. Danck kan ich encker nit gnugsam sagen. Ehr, lob, danck und abermal danck sei Gott in alle ewigkeit. Encker gebett und bewusstes innerlichs anligen, umb die ehr der mutter des Allerhöchsten von B.⁴¹⁾ zu befördern, soll auch meinem vil geliebten breutigam fürbracht werden. Habt wenig gedult, thut das encker, Gott der Allerhöchster wirdt darzu gewogen sein.

Bei diesem sagt auch meinem sohn, dem fürsten,⁴²⁾ in meinem namen, er wolle ihm die forcht Gottes am meisten lassen angelegen sein, wie dan auch die ihm

⁴⁰⁾ Švábsky „euer“, „euch“.

⁴¹⁾ Panna Maria Staroboleslavská?

⁴²⁾ Václav Eusebius z Lobkovic.

untergeben darzu lassen antreiben, weil nichts so hoch als eben die unforchtsamkeit Gottes gestrafft wirdt.

Die gute innerliche einsprechungen Gottes, umb mehr das ewig als das zeitlich zu suchen, soll er fleißig in obacht nemen und nicht verachten.

Nach Gott soll er die ehr Marie, der jungfrauen und mutter des Allerhöchsten, immer suchen und befördern nach seinem vermögen und selbige für sein sönnderliche patron und mutter halten und ehren, wie ich und sein hertzlieber vater, der fürst,⁴³⁾ gethan, und sage abermal mein sohn, der fürst, sampt seiner gemahlin, der fürstin,⁴⁴⁾ lassen ihnen nach Gott die ehr Mariae, der jungfrauen und mutter des Allerhöchsten, angelegen sein. So verspreche ich ihnen als ein getreue mutter, ihnen zu wilfahren, umb den segen Gottes über sie auszubringen. Alle wollen sich zu Gott bekehren, so wirdt Gott sie alle widerumb segen und ihnen friede geben.“

Unnd ist also hiemit das gesicht verschwunden.

Darüber dan selbiger diener Gottes in der liebe Gottes verzückt worden und hemacher, als er wider zu sich kommen, zum zeichen und andecken nit wenig schmerzen ahn allen glidern des leibs befunden, und sönnderlich in einem auge, mit dem er den ersten anblick gethan, das gesicht anzuschauen, über drei tagen aber hemacher durch die gnad Gottes wider etwas besser worden.

Unnd solches ist, was dero Fürstlicher Excellentz als unwürdiger diener in höchstem vertrauen, Gott zu ehren und dero lieben [?] Fürst[licher] Excellentzen zum trost und der lieben posteritets, sonderlich ihrers hochlöblichen fürst[lichen] haus von Lobcovitz, zum besten und ewigen andenckens mit der gründtlicher [!] warheit glaubwürdig berichten sollen. Actum Pragae den 14. Junii in Sabbatho anno salutis generis humani 1642 sub Urbano VIII. summo pontifice et augustissimo imperatore Ferdinando III.

Eu[er] Fürst[licher] Excellentz underthänig und gehorsamer diener N. N. m[anu] p[ropri]a

⁴³⁾ Zdeněk Vojtěch z Lobkovic.

⁴⁴⁾ Johana Lobkovicá ze Žlunic.

Polyxena von Lobkowicz, geb. von Pernstein, auf dem Weg
in den barocken Himmel
(Ein Beitrag zu den Formen der karmelitischen Frömmigkeit
in den böhmischen Ländern)

Petr Mařa

Zusammenfassung

Der Artikel befaßt sich mit einem anonymen, in der Beilage edierten deutschsprachigen Bericht über den frommen Tod und die danach erfolgte Erscheinung der „ersten Dame des Königreichs Böhmen“, der Fürstin Polyxena von Lobkowicz (geb. Pernstein), im Jahre 1642. Als Autor und zugleich Hauptzeuge der wundersamen Ereignisse konnte der Pater Cyrillus a Matre Dei (1590-1675; er stammte aus Luxemburg oder Trier und hieß mit bürgerlichem Namen Nikolaus Schockweiler) identifiziert werden, ein Mitglied des Klosters der unbeschuheten Karmeliter bei der Kirche Maria vom Siege auf der Prager Kleinseite.

Pater Cyrillus war kein gewöhnlicher Ordensmann, sondern ein bedeutender Mystiker, dessen Person mit Dutzenden wundersamer Ereignisse verbunden ist. Er war Verehrer und „Entdecker“ einer ganzen Reihe von Gnadenbildern, insbesondere aber der Hauptpropagator des Kults des Prager Jesuleins – einer Wachsfigur spanischer Provenienz, die dem erwähnten Kloster im Jahre 1628 geschenkt wurde, und zwar durch Polyxena von Pernstein. P. Cyrills Bericht über deren Tod gehört also ganz in den Kontext seines mystischen Wirkens. Das Ziel des Berichts über das angesprochene Mirakel bestand nicht allein darin, den exemplarischen Tod Polyxenas zu verherrlichen, sondern vor allem darin, den Anteil der karmelitischen Frömmigkeit an ihrem Seelenheil zu betonen: Polyxena trat nämlich angeblich am Totenbett unter wundersamen Umständen der Skapulier-Bruderschaft der Karmeliter bei, und dank dieses Umstandes stieg ihre Seele nach dem Tod unmittelbar in den Himmel auf.

Der Adressat des Berichts, Polyxenas Sohn Wenzel Eusebius von Lobkowicz, schenkte der angeblichen Erscheinung seiner verstorbenen Mutter aber offenbar keinen allzu großen Glauben, denn erst einen Monat nach Erhalt des Berichts ließ er für die Verstorbene in den Prager Kirchen, einschließlich der Karmeliterkirche Maria vom Siege, Seelenmessen lesen.

(Übersetzt von Thomas Winkelbauer)

**VLAST
A RODNÝ KRAJ
V DÍLE HISTORIKA**

**Sborník prací žáků a přátel
věnovaný profesoru
Josefu Petráňovi**

**Uspořádal
Jaroslav Pánek**

**Historický ústav AV ČR
Praha 2004**